

Internetinė islamiška žinija ir sielovada Lietuvoje: padėties analizė¹

Prof. Dr. Egdūnas Račius, VDU V. Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas

Dr. Arvydas Kumpis, VDU Azijos studijų centras

SANTRAUKA

Šios analizės tikslas – pristatyti ir įvertinti lietuviškos islamiškos žinijos ir sielovados, ypač internetinėje erdvėje, t.y., skaitmeninės islamo aplinkos (angl. Online Islamic Environments), ligšiolinę raidą, aptarti galimas jos trajektorijas netolimoje ateityje bei pateikti rekomendacijas galimai suinteresuotiems viešojo sektoriaus dalyviams – tiek valstybinėms institucijoms, tiek nevyriausybiniams organizacijoms. Ši analizė – pirmas tokio pobūdžio mėginimas sistemingai apžvelgti islamiškos žinijos ir sielovados Lietuvoje istoriją, dabartinę būseną ir perspektyvas.

Lietuviškoje viešojoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje per visą jos istoriją dominavo ir tebedominuoja ne Lietuvoje registruotų valstybės tradicinėmis pripažįstamų musulmonų religinių organizacijų kuriamas turinys, o neformalių musulmonų (beveik išimtinai konvertitų) grupių bei musulmonų įsteigtų viešųjų įstaigų kuriamas turinys. Tačiau, nors lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje ilgesniam ar trumpesniam laikui pasirodo įvairios kilmės turinio kūrėjai, jų veikla nėra tvari, o lietuviškas islamiškas religinis turinys pasižymi nevientisumu. Todėl, Lietuvoje vis dar chroniškai trūksta islamiškos žinijos – patikimo pačių musulmonų kuriamo turinio apie islamą, ypač internetinėje erdvėje, kuri ne tik galėtų būti naudinga tikintiesiems, bet ir per kultūrinio išprusimo kėlimą pasitarnautų siekiant apmalšinti visuomenėje ir net politiniame elite kylančias anti-musulmoniškas (muslimofobiškas) nuotaikas.

¹ Šis tekstas yra tarptautinio projekto DIGITISLAM „Skaitmeninis islamas Europoje: musulmonų dalyvavimo internetinėse erdvėse tyrimas“ (registracijos Nr. CHANSE-106, finansavimo sutartis Nr. S-HERA-2022-3/VDU-S-1258) produkcijos dalis.

Įvairių valstybinių institucijų atstovai pastaraisiais metais dažniau kalba apie su islamo religingumo formų įvairėjimu šalyje ateinančius iššūkius ar net grėsmes. Šiame kontekste neretai sureikšminamas ar net išaukštinamas „tradicinis“ islamas, matomas kaip Lietuvos totorių tapatybės ir praktikos branduolys. Tačiau šio „tradicinio“ islamo turinys lieka neaiškus, nes jo niekaip viešai neartikuluoja „tradiciniam“ islamui atstovaujančios musulmonų religinės organizacijos.

Atsižvelgiant į demografines tendencijas, kai vis didesnę dalį praktikuojančių islamą sudaro lietuvių kalbos nemokantys išeiviai iš Azijos, būtų galima prognozuoti, kad jau netolimoje ateityje lietuviakalbė skaitmeninė islamiška aplinka arba apskritai nebesiplės, arba plėsis ne instituciniu pagrindu. Aktyviausios musulmonų bendruomenės ir už jų stovinčios registruotos organizacijos jau yra tapusios multi-etninėmis, tad ir daugiakalbėmis, kur anglų ir rusų kalbos yra tarpusavio susikalbėjimo įrankiai. Jei šios bendruomenės plėtos skaitmeninę islamišką aplinką, jos tai darys greičiausiai ne vien, ar net ne, lietuvių kalba.

Įvadas

Nors atgauta religijos laisve Lietuva džiaugiasi jau beveik keturis dešimtmečius, žinijos (čia suprantamos kaip patikimos informacijos visuma) apie Lietuvos religines bendruomenes, ypač mažiau gausingas, tokias kaip musulmonai, ir jų išpažįstamus tikėjimus, vis dar stinga. Būtų natūralu tikėtis, kad šį trūkumą bent iš dalies kompensuoja pačios tikinčiųjų bendruomenės – jas atstovaujančios organizacijos ir individualūs nariai.

Šalia tradiciniais būdais kuriamos ir perduodamos informacijos apie savąją religiją ir ją išpažįstančias bendruomenes, Lietuvos musulmonai, kaip ir kitų tikėjimų atstovai, jau kelis dešimtmečius naudojami ir skaitmeninėmis priemonėmis internetinėje erdvėje. Lietuviška, ir iki šiol beveik išimtinai lietuviakalbė, skaitmeninė islamiška aplinka (angl. Online Islamic Environments) pradėjo formuotis netrukus po šalies nepriklausomybės atgavimo, kai atsikūrė ar iš naujo susikūrė Lietuvoje gyvenančių musulmonų bendruomenės – tiek institucionalizuotos, tiek neformalios. Skaitmeninė islamiška aplinka, ypač institucionalizuota, į išorę atgręžta, jos dalis, savo prigimtimi yra demokratiška, nes įsileidžia, o neretai ir yra nukreipta į „svetimus“ – tikinčiųjų bendruomenei nepriklausančius, bet vienokiais ar kitokiais sumetimais šia religija besidominčius. Todėl būtent skaitmeninė islamiška aplinka yra viešosios islamo žinijos (tiek apie pačią religiją, tiek apie ją išpažįstančias grupes) Lietuvoje pamatas. Čia verta padaryti skirtį tarp „žinijos apie islamą“ ir „islamiškos žinijos“ – pastaroji, nors yra dalis „žinijos apie islamą“ (kurią kuria tiek ekspertai, tiek žiniasklaida, tiek viešieji intelektualai), yra kuriama pačių musulmonų. Būtent ši lietuviška islamiška žinija ir yra šios analizės objektas.

Ši analizė – pirmas tokio pobūdžio mėginimas sistemingai apžvelgti islamiškos žinijos ir sielovados Lietuvoje istoriją, dabartinę būseną ir perspektyvas. Jos tikslas – įvertinti lietuviškos islamiškos žinijos ir sielovados, ypač internetinėje erdvėje, t.y., skaitmeninės islamo aplinkos, ligšiolinę raidą, aptarti galimas jos trajektorijas netolimoje ateityje bei pateikti rekomendacijas galimai suinteresuotiems viešojo sektoriaus dalyviams – tiek valstybinėms institucijoms, tiek nevyriausybiniams organizacijoms.

Demografinė situacija

Paskutinio – 2021 m. – Lietuvos gyventojų surašymo rezultatai parodė, kad 2165 asmenys, kurie surašymo metu buvo nuolatiniai Lietuvos gyventojai, save priskyrė musulmonų sunitų kategorijai. Nors oficialių duomenų apie kitas musulmonų grupes nėra, nes paskelbtuose surašymo rezultatuose pateikiami tik musulmonai sunitai (kaip oficialiai pripažinta „tradicinė“ religinė bendruomenė šalyje), musulmonai nesunitai

galėjo siekti kelis šimtus (didelė dalis iš pusės tūkstančio Lietuvos pilietybę turinčių azerbaidžaniečių kilę iš šytų aplinkos, bet galėjo būti ir pavienių iranietų, libaniečių, irakietų ar kitų šytų bei kitų musulmonų denominacijų, tokių kaip achmadi, alavi ar net ibadi atstovų).

Vienok, užsienio piliečiai, ypač turintys laikinus (pvz., darbo, studijų ar humanitarinius) leidimus gyventi, į Lietuvos gyventojų surašymą neįtraukiami, todėl tie, kurie gali būti musulmoniškos kilmės, surašymo rezultatuose neatsispindi. Kadangi bet kuriuo metu tokių žmonių yra daugybė, tikrasis musulmoniškos kilmės *de facto* gyventojų skaičius Lietuvoje 2021 m. neabejotinai buvo didesnis nei užfiksuotas surašymo rezultatuose.

Bendros nuolatinių gyventojų, save priskiriančių musulmonams sunitams, skaičiaus tendencijos per paskutinius kelis dešimtmečius pateiktos 1 lentelėje. Kaip matyti iš lentelės, etninių totorių (autochtoninių Lietuvos musulmonų) dalis tarp musulmonų sunitų nuosekliai mažėja, o etninių lietuvių dalis proporcingai auga. Nors dauguma etninių lietuvių, kurie save priskiria musulmonams, yra neseniai atsivertę į islamo religiją, pamažu atsiranda ir musulmonų kilmės lietuvių karta. Tiesa, didelės dalies jų nuolatinė gyvenamoji vieta yra už Lietuvos ribų.

Lentelė 1. Demografinės tendencijos Lietuvoje musulmonų sunitų populiacijoje (pagal gyventojų surašymus)

	etniniai totoriai	etniniai lietuviai	kiti	VISO
2001	1,679	185	1,023	2,860
2011	1,441	374	912	2,727
2021	1,128	451	586	2,165

Šaltinis: Lietuvos respublikos Statistikos departamentas

Tris dešimtmečius po nepriklausomybės atgavimo Lietuva išliko emigracijos šalimi – ji buvo viena gyventojus sparčiausiai prarandančių Europos valstybių. Iki trečiojo dešimtmečio pradžios užsieniečių dalis šalyje buvo labai nedidelė, daugiausia Rusijos, Baltarusijos ir ES valstybių piliečiai, o prieglobsčio prašytojų iš Azijos ir Afrikos buvo nedaug. Nauja tendencija išryškėjo 2022 m., kai Lietuvoje užregistruotų

musulmonų daugumos valstybių piliečių skaičius ėmė smarkiai didėti. Ši tendencija pateikta 2 lentelėje. Pridėjus dar kelių kitų Azijos ir Afrikos musulmonų daugumos šalių, neatspindėtų lentelėje, piliečius, bendras laikinų imigrantų iš Azijos ir Afrikos skaičius 2025 m. pabaigoje buvo arti 40,000. Ši, kad ir laikinam gyvenimui, neseniai atvykusių žmonių gausa neabejotinai pakeitė Lietuvos musulmonų kilmės *de facto* gyventojų sudėtį, ir galimai visam laikui. Vis dėlto, kadangi praktiškai visi šie laikini migrantai Lietuvoje registruoti su laikinu leidimu dirbti, o taip pat dėl savo mobilumo (didelė dalis jų įdarbinti logistikos sektoriuje sunkvežimių vairuotojais), jie kol kas nesudaro stabilių bendruomenių, o veikiau laikinai įsilieja į jau egzistuojančias musulmonų kongregacijas Lietuvos didmiesčiuose.

Lentelė 2. Azijos valstybių piliečiai Lietuvoje, 2022-2025

		Kyrgyz.	Uzbek.	Tadžik.	Azerb.,	Kazak	Pakist.	Turk.	TOTAL
						h.			
2022	01	723	998	398	639	833	200	661	4,452
01									
2023	01	1,960	1,834	1,412	1,353	1,215	244	946	8,964
01									
2024	01	6,206	8,253	5,702	3,833	3,116	926	1,915	29,949
01									
2025	01	5,324	9,052	6,678	4,713	3,277	2,165	2,369	33,578
01									
2025	12	4,586	10,498	6,594	4,381	3,245	2,988	2,235	34,527
01									

Šaltinis: Lietuvos respublikos Statistikos departamentas

Pateiktos lentelės atskleidžia ne tik migracijos ir identifikacijos tendencijas, bet ir neatitikimą tarp oficialios statistikos apie visuomenės religinę sudėtį ir realios padėties bet kuriuo duotuoju metu, nes pastaroji yra nuolat kintanti. Nors ne visi 2 lentelėje pateikti migrantai gali būti laikomi musulmonais, jau nekalbant apie religingus, yra pakankamas pagrindas manyti, kad daugelis jų praktikuoja islamo religiją, ką liudija tai, kad jie penktadieniais ir ypač per dideles religines šventes gausiai lanko egzistuojančius maldos namus, visų pirma, Vilniuje ir Kaune. Todėl bendras musulmonų kilmės žmonių Lietuvoje skaičius bet kuriuo duotuoju momentu 2025 m. viršijo 40,000,

nors dievobaimingų ir religiją kasdien praktikuojančių dalis neabejotinai yra gerokai menkesnė. Kaip bebūtų, migracijos duomenys rodo, kad dabartinės Lietuvos musulmonų kilmės gyventojų dydis ir etninė sudėtis yra tikrai daug sudėtingesnė nei suponuoja oficialūs gyventojų surašymo rezultatai, o autochtoninė totorių bei etninių lietuvių dalis sudaro tik nedidelę dalį visų musulmonų kilmės gyventojų.

Islamo institucijos ir religiniai autoritetai

Islamo institucionalizacijos bumą Lietuvoje prasidėjo 1995 m. priėmus naują religijų įstatymą, kuriame musulmonai sunitai buvo pripažinti viena iš „Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį“ sudarančių tradicinių Lietuvoje egzistuojančių religinių bendruomenių ir bendrijų (5 str.). Per dešimtmetį nuo įstatymo priėmimo buvo įkurtos ir valstybės įregistruotos, kaip „tradicinės religinės bendruomenės“ atstovai, beveik dešimt musulmonų religinių organizacijų, įsikūrusių skirtingose šalies dalyse, iš kurių svarbiausia buvo Lietuvos musulmonų sunitų dvasinis centras (įkurtas 1998 m.) – nacionalinė skėtinė organizacija, apvienijusi praktiškai visas vietos musulmonų religines organizacijas. Ją įkūrė daugiausia istorinės Lietuvos totorių bendruomenės nariai, o jai vadovauja mufčiu² tituluojamas renkamas vadovas, kuris, pagal paties Centro Statutą, turėjo būti laikomas aukščiausiuoju šalies musulmonų sunitų dvasiniu vadovu. Šiuo metu Centru vadovauja aukštąjį religinį išsilavinimą Vidurio Rytuose įgijęs diplomuotas religijos mokovas (alimas).

Lietuvos musulmonų sunitų dvasinis centras du dešimtmečius išliko vienintelė reprezentacinė skėtinė musulmonų (sunitų) religinė organizacija šalyje, kai 2018 m. kelios vietos musulmonų religinės organizacijos, iki tol buvusios Centro narėmis, įkūrė alternatyvią skėtinę organizaciją – Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių tarybą. Tarybos vadovas, nors organizacijos viduje taip pat tituluojamas mufčiu, formalaus religinio išsilavinimo neturi. 2025 m. pabaigoje kiekviena iš šių dviejų skėtinių organizacijų, valstybės registruotų kaip reprezentuojančios „tradicinę“ musulmonų sunitų bendruomenę, atstovavo 3-4 vietos musulmonų sunitų religinėms bendruomenėms. Vis dėlto, kelios šalies musulmonų religinės organizacijos nebuvo prisijungusios nė prie vienos iš šių skėtinių organizacijų.

² Muftis – istoriškai, musulmonų jurisprudencijos specialistas, privatiems asmenims ar valstybinėms institucijoms teikiantis neįpareigojančią teisinę nuomonę – fatvą. Be gausybės neformalių mufčių daugelyje musulmonų šalių būdavo ir tebėra oficialūs mufčiai valstybės tarnautojai. Šių laikų Rytų Europoje mufčiais tituluojami nacionalinių musulmonų ekleziastinių-biurokratinių struktūrų aukščiausi vadovai.

Be religinių bendruomenių, įregistruotų kaip tradicinės religinės (musulmonų sunitų) bendrijos organizacijos, per paskutinį dešimtmetį susiformavo musulmonų organizacijų kategorija, kurios, nors vykdo daugiausia, jei ne išimtinai, religinę veiklą, oficialiai įregistruotos kaip viešosios įstaigos, o ne religinės organizacijos. Jų vadovai nėra formalūs religiniai autoritetai – neturi religinių kredencialų ir neatlieka religinių funkcijų. Viešoji įstaiga Švietimas ir paveldas (įkurta 2014 m.) yra glaudžiai susijusi su Kauno miesto musulmonų religine bendruomene, kuri atliko svarbų vaidmenį kuriant Tarybą. Kita organizacija – Islamo centras (įkurtas 2023 m.) – yra nepriklausoma viešoji įstaiga, turinti savo patalpas Vilniuje, tačiau per savo įkūrėją susijusi ir su Klaipėdos apskrities musulmonų bendruomene „Iman“, kuri, beje, yra nepriklausoma nuo dviejų aukščiau pristatytų skėtinių musulmonų religinių organizacijų. Šių viešųjų įstaigų vadovai nėra alimai ir neužima oficialių religinių postų, todėl nėra formalūs religiniai autoritetai. Vis dėlto, kaip parodoma žemiau šioje analizėje, būtent šių organizacijų vadovai prisideda daugiausiai kuriant lietuviakalbę islamišką žinią, ypač lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje.

Šios keturios musulmonų organizacijos drauge sudaro praktiškai visą institucionalizuotą vietinį islamo kraštovaizdį Lietuvoje. Tačiau žvelgiant per lokalių kongregacijų (maldos patalpas turinčių bendruomenių) prizmę, jų Lietuvoje yra virš tuzino – 4 istorinės mečetės ir beveik tuzinas žinomų viešų bendruomeninių meldimosi vietų. Visose jose vyksta kassavaitinis bendruomeninis meldimasis, kurio metu sakomas pamokslas, o meldimuisi vadovauja nuolatinis arba *ad hoc* imamas. Tačiau, be Lietuvos musulmonų sunitų dvasinio centro dabartinio ir buvusio vadovų bei jau daugiau nei dešimtmetį Vilniuje ir Kaune besidarbuojančių Turkijos nuolat keleriems metams „skolinamų“ profesionalių imamų, visi kiti imamai Lietuvoje neturi formalaus aukštojo religinio išsilavinimo.

Skaitmeninė islamiška aplinka

Lietuviška, ir iki šiol beveik išimtinai lietuviakalbė, skaitmeninė islamiška aplinka pradėjo formotis netrukus po šalies nepriklausomybės atgavimo, kai atsikūrė ar iš naujo susikūrė Lietuvoje gyvenančių musulmonų bendruomenės – tiek institucionalizuotos, tiek neformalios. Lietuviškos skaitmeninės internetinės aplinkos raidą galima suskirstyti į tris sąlyginius, iš dalies persidengiančius, etapus. Pirmasis etapas – ankstyvos, į švietėjišką ir misionierišką veiklą orientuotos internetinės svetainės (XXI a. pirmojo dešimtmečio pradžia). Antrasis – neformalus,

bendraminčių grupių administruojami internetiniai forumai ir asmeninės svetainės (2004–2014 m.). Galiausiai, naujusias etapas – „Facebook“ ir kitos platformos bei plačios paskirties institucinės internetinės svetainės (nuo maždaug 2013 m.).

Viena pirmųjų Lietuvoje veikusių musulmonų religinių organizacijų, pradėjusių reikštis ir internete, buvo Lietuvos musulmonų jaunimo bendrija. Ją 1995 m. įkūrė į Lietuvą studijuoti atvykę jaunuoliai iš musulmonų (daugiausia arabų) daugumos šalių. Be leidybinės švietėjiškos ir misionieriškos veiklos ši organizacija buvo sukūrusi ir administravo internetinę svetainę musulmonai.lt, kurioje talpino įvairią islamišką literatūrą bei kitokią informaciją apie islamą lietuvių kalba. Deja, bet jau po kelerių metų svetainėje nebebuvo talpinama nauja medžiaga, o per dešimtmetį nuo jos įkūrimo svetainė „užgeso“. Apie 2011 m. iširo ir pati Lietuvos musulmonų jaunimo bendrija.

Musulmonai.lt vieton, ir su dar didesniu entuziazmu, stojo nauja svetainė – islamas.lt, kurios kūrėjai – į neformalią draugiją susibūrę įvairiose pasaulio šalyse gyvenę į islamą atsivertę lietuviai – ne tik talpino gausią informaciją, bet ir administravo internetinį forumą. Nuo pat įkūrimo 2004 m. visus šešerius gyvavimo metus šis interneto forumas buvo praktiškai vienintelis interaktyvus internetinio religinio vadovavimo ir religinių žinių šaltinis lietuvių kalba, ieškantis į islamą atsivertusių lietuvių.

Per savo egzistavimo laikotarpį forumas buvo tapęs savotiška „skaitmenine diaspora“: jis ir tarnavo lietuviams, atsivertusiems į islamą, ir buvo apie juos. Iki uždarymo 2010 m. pavasarį, forumas buvo sukaupęs daugiau nei 45 tūkstančius įrašų su islamu susijusiomis temomis – nuo teologinių-dogmatinių iki praktinių klausimų apie ritualus. Temas kūrė beveik 700 registruotų narių (daugiau nei pusė jų tikriausiai buvo ne musulmonai) ir daugybė atsitiktinių lankytojų. Forume sukaupti tūkstančiai žinučių tapo religinių žinių telkiniu, kuris 2010 m. pradžioje buvo tapęs vienu didžiausių laisvai prieinamų „tekstų“ apie islamą lietuvių kalba. Tad forumas buvo itin naudingas kaip savarankiško mokymosi ir savipagalbos ratas. Labiau patyrę nariai užėmė savotiškų religinių „mokytojų“ pareigas: jų švietėjiška ir misionieriška veikla pagelbėjo tiek naujiems konvertitams, tiek islamu besidomėjusiems nemusulmonams.

Uždarius islamas.lt forumą, dar tų pačių metų vasarą buvo sukurtas naujas – adresu <http://islam.tai.lt>, į kurį perėjo didelė dalis nebeveikusio forumo narių, tačiau jis gyvavo vos kelis mėnesius. Kiek vėliau, 2010 m. spalį, buvo atidarytas dar vienas internetinis forumas adresu <http://islam-ummah.lt/islamforum/>, kuris po trejų metų veiklos jau buvo sukaupęs per 41 tūkst. pranešimų iš beveik 340 vartotojų. Šie forumai tęsė savo pirmtako islamas.lt pradėtą darbą – telkti lietuviakalbius, kurie domisi islamu arba yra naujai atsivertusieji, į skaitmeninę neformalią

bendruomenę. Vis dėlto, pastarasis forumas turėjo ir naujų bruožų, pavyzdžiui, atskirą skiltį „*Salaf* kelias“, kuri buvo skirta pristatyti ir aptarti salafizmui.³ Deja, apie 2014 metus, tokių forumų era pasibaigė, išpopuliarėjus „Facebook“ siūlomiems būdams burti bendruomenes ir dalintis informacija.

Lietuviška skaitmeninė islamiška aplinka neapsiriboja internetinėmis svetainėmis, forumais ir „Facebook“ grupėmis. Ją papildo ir keli „YouTube“ kanalai, kurių bene reikšmingiausi yra islamavisiems.lt ir asmeninis „Brolio Bergaudo“ kanalas. Pirmasis per savo egzistavimo beveik dešimtmetį sukaupė 23 įvairaus turinio ir paskirties vaizdo įrašų, bet prieš kelerius metus jo aktyvumas apmirė. Antrojo kanalo savininkas per trejetą metų patalpino daugiau nei tris dešimtis autoriinių vaizdo įrašų, kuriuose kalba tiek apie islamo religijos aspektus, tiek apie socialinius procesus musulmonų pasaulyje, taip pat – recenzuoja lietuvių kalba išleistas knygas apie islamą.

Minėta era buvo iki šiol gyviausias ir gaivališkiausias lietuviakalbės viešosios skaitmeninės islamiškos aplinkos raidos etapas. Per visą dešimtmetį, kai egzistavo šie forumai, Lietuvoje registruotos ir oficialiai „tradicinėmis“ pripažįstamos musulmonų religinės institucijos nesukūrė savo institucinių interneto svetainių (nors mėginimų tą padaryti ir būta) ir neadministravo jokių internetinių forumų. Priešingai nei neformalios konvertitų grupės, oficialiosios Lietuvos musulmonų religinės organizacijos nesusidomėjo galimybe kurti ir platinti turinį „Facebook“ platformoje. Chroniškas šių organizacijų abejingumas interneto atžvilgiu sukūrė disbalansą Lietuvos skaitmeninėje erdvėje – joje įsivyravo konvertitų propaguojamos konservatyvios revaivalistinio islamo versijos. Tad būtų galima daryti išvadą, kad lietuviška viešoji skaitmeninė islamiška aplinka pirmus du dešimtmečius nuo nepriklausomybės atgavimo buvo dominuojama revaivalistinės nuotaikas skleidžiančių islamiško internetinio turinio kūrėjų. Deja, kol kas trūksta mokslinių tyrimų apie tai, kokią poveikį tai darė ir galbūt tebedaro (dalis islamiškos „medžiagos“, kurtos konvertitų grupių ar pavienių asmenų, vis dar laisvai prieinama internete) islamu susidomėjusiems potencialiems ar jau į islamą atsivertusiems lietuviakalbiams konvertitams.

Institucinė internetinė islamiška žiniija

³ Salafizmas – musulmonų revaivalistų atmaina, reikalaujanti sugrįžti prie įsivaizduojamo pirminio autentiško, „protėvių“ (*salaf*) islamo. Šiai islamo atmainai save priskyrė tiek forumo pagrindinė administratorė, tiek dalis bendrojo forumo narių.

Prieš dešimtmetį, šalia neformalių grupių ir asmeninių iniciatyvų, atsirado ir nuosaikias islamo formas propaguojančių institucinių lietuviškos skaitmeninės islamiškos aplinkos dalyvių. Pavyzdžiui, jau minėta viešoji įstaiga „Švietimas ir paveldas“ sukūrė savo plačios paskirties institucinę svetainę islamasvisiems.lt, kuri nuo 2015 m. iki 2023 m. buvo praktiškai vienintelis viešas Lietuvos musulmonų bendruomenių komunikacijos kanalas. Svetainės administratoriai reguliariai papildydavo ją tiek tekstaais apie islamą ir musulmonų Lietuvoje istoriją, tiek informacija apie Vilniuje ir Kaune vykstančius renginius bei kitą musulmonams galimai aktualią informaciją, pavyzdžiui – apie *halal* maisto, neformalaus religinio švietimo prieinamumą šalyje. Svetainė taip pat sukaupė į lietuvių kalbą išverstos skaitmeninės islamiškos literatūros bibliotekėlę. Deja, nuo 2023 m. antros pusės ši svetainė retai beatnaujinama.

Paraleliai egzistavo ir tebeegzistuoja kelios kitos institucinės svetainės, kaip antai islamo-centras.lt, kurią 2016-aisiais sukūrė viešoji įstaiga „Islamo kultūros ir švietimo centras“, taip pat – 2020 m. sukurta svetainė muftiate.lt, priklausanti Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių tarybai. Deja, pirmoji taip ir nepasiekė išbaigtos svetainės lygio ir buvo apleista apie 2019 m., o antrojoje beveik nėra talpinama religinio pobūdžio medžiaga, ir svetainė iš esmės tarnavo (nuo 2024 m. informacija svetainėje nebeatnaujinama) kaip organizacijos vadovo viešosios veiklos viešinimo priemonė.

Vėlyviausias, ir panašus, 2025 m. pabaigoje likęs vienintelis aktyvus lietuviškos skaitmeninės islamiškos aplinkos kūrėjas yra viešosios įstaigos Islamo centras institucinė svetainė islamocentras.lt, kurios steigėjas ir pagrindinis turinio kūrėjas yra „YouTube“ kanalo „Brolis Bergaudas“ savininkas. Tačiau ir šioje svetainėje informacija atnaujinama ar papildoma ne itin dažnai.

Atskirai būtų galima paminėti islamo šventraščio – Kurano – vertimus į lietuvių kalbą, kurių du 2024 m. pasirodė lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje. Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių taryba turi atskirą svetainę (koranas.lt), dedikuotą Korano vertimui į lietuvių kalbą, tačiau prie vertimo nenurodoma, kas buvo vertėjas ar iš kokios kalbos vertimas atliktas. Islamo centro svetainėje taip pat yra skyrius, skirtas Korano vertimui į lietuvių kalbą. Vertimo autorius yra pats Islamo centro vadovas.

Aptartų svetainių turinio analizė ir interviu su jas valdančių organizacijų vadovais parodė, jog jos labai menkai pristato „tradicinį“ islamą (tiesą sakant, apskritai islamo religiją). Kaip minėta, Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių tarybos – vienos iš skėtinių „tradicinę“ Lietuvos musulmonų bendruomenę atstovaujančių organizacijų – institucinė svetainė tikrai negali patenkinti nei tikinčiųjų, nei islamu besidominčių – joje paprasčiausiai stokojama

informacijos apie bet kuriuos islamo aspektus, o bendruomeninė veikla (kuri realiai vykdoma gana intensyviai) taip pat praktiškai neatsipindima. Dar prastesnė padėtis yra su Lietuvos musulmonų sunitų dvasiniu centru – jis apskritai neturi institucinės svetainės. Tad, kaip parodė tyrimas, institucinę islamiškos žinijos kūrimo našta lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje iki šiol prisiėmė net ne religinės organizacijos, o viešosios įstaigos.

Skaitmeninės islamiškos aplinkos vartojimas

Atlikto kiekybinio tyrimo apie skaitmeninės islamiškos aplinkos vartojimą Lietuvoje rezultatai parodė, kad ieškodami religinio pobūdžio (islamiško) turinio internete didelė dalis (39% tyrimo dalyvių) Lietuvos musulmonų tai daro anglų kalba; lietuvių kalba tokio turinio ieško ketvirtadalis (26%), o rusų ir arabų – po 12%. Vien žvelgiant į paieškos kalbos prioritetą jau būtų galima teigti, kad situacija iškalbinga – kita nei lietuvių, kalba informacijos apie islamą ieško 74% apklaustųjų. Tad tyrimo rezultatai suponuoja, kad islamiško turinio lietuvių kalba poreikis tarp Lietuvos musulmonų yra santykinai mažas. Kita vertus, toks atsakymų pasiskirstymas galbūt tik atspindi realią padėtį – chronišką islamiškos žinijos lietuvių kalba trūkumą. Šalia to, veiksnių visuma leidžia suponuoti, kad paieškos kalba yra tik viena monetos pusė. Žinių kilmė, jų pateikimas, šaltinio autoritetas yra ne ką mažiau svarbūs faktoriai informacijos patikimumui.

Ieškodami islamiško turinio, tyrimo dalyviai nurodė visų pirma linkę žvalgytis į nepriklausomus religijos mokovus ar paskaitininkus (33%), o ne į Lietuvos musulmonų organizacijas (15%). Panaši, tik kiek ryškesnė, tendencija matoma ir žvelgiant į tai, ką tyrimo dalyviai mažiausiai rinktųsi kaip religinių žinių šaltinį – lietuviškųjų organizacijų pateikiamą informaciją šiek tiek daugiau nei ketvirtis apklaustųjų (27%) tyrimo dalyvių skaitytų iš bėdos (nepriklausomiems religijos mokovams žemą pirmenybę teiktų vos 10%). Tyrime išryškėjo paradoksas - iš beveik 23% apklaustųjų nurodžiusių, kad kasdien ieško su islamu susijusios informacijos internete, tik 9% teigė, jog žmonėmis internete santykinai pasitiki; likę 91% pateikėjų žmonėmis pasitiki ženkliai mažiau.

Reikia pripažinti, kad dėl respondentų negausos atliktasis kiekybinis tyrimas nelaikytinas reprezentatyviu. Vis dėlto, jo rezultatai leidžia pajusti tam tikras tendencijas, kurių svarbiausia yra santykinai žemas pasitikėjimas lietuviškos islamiškos

žinijos kūrėjais ir jų kuriamo turinio kokybe (ar net nusivylimas kiekybe, t.y. turinio trūkumu).

Išvados ir perspektyvos

Iš aukščiau pateiktos lietuviškos skaitmeninės islamiškos aplinkos raidos analizės galima padaryti šias išvadas:

1. Lietuviškoje viešojoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje per visą jos istoriją dominavo ir tebedominuoja ne Lietuvoje registruotų valstybės tradicinėmis pripažįstamų musulmonų religinių organizacijų kuriamas turinys, o neformalių musulmonų (beveik išimtinai konvertitų) grupių bei musulmonų įsteigtų viešųjų įstaigų kuriamas turinys.
2. Lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje ilgesniam ar trumpesniam laikui pasirodo įvairios kilmės turinio kūrėjai, bet jų veikla nėra tvari. Dažniausiai, savo veiklos pradžioje jie sukuria daug turinio, bet su laiku jo mažta, o neretai tas turinys apskritai dingsta iš internetinės erdvės dėl internetinių forumų ar svetainių uždarymo. Todėl tokių kūrėjų veikloje trūksta tęstinumo ir perimamumo.
3. 2025 m. pabaigoje, nors formaliai esama kelių institucinių musulmonų organizacijų Lietuvoje svetainių, realiai, o ir tai neintensyviai, veikia viena. Ji neabejotinai nepatenkina lietuviakalbių musulmonų poreikio gauti išsamesnę informaciją apie islamo religiją – jos dogmatiką, dievogarbą, etiką. Kiekybinio tyrimo rezultatai parodė, kad informacijos apie islamą ieškantys Lietuvos musulmonai tai daro (arba netiesiogiai yra priversti daryti) užsienio kalbomis.
4. Lietuviškas islamiškas religinis turinys pasižymi nevientisumu. Didelė dalis internete patalpintos islamiškos medžiagos lietuvių kalba arba neturi savininkų (ar net autorių), arba nėra „palaiminta“ institucinių religinių autoritetų/ vadovų. Todėl skirtinguose šaltiniuose aptinkama medžiaga neretai yra prieštaringos kilmės ir reputacijos, dėl kurios „tikrumo“ ir „teisingumo“ tarpusavyje nesutaria tokio turinio platintojai. Tad skirtingai nuo Lietuvoje veikiančių krikščioniškų konfesijų, kuriose yra aiškūs autoritetai, turintys dogmos monopolį, lietuviškoje skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje nei atpažįstamų dvasinių autoritetų, nei islamiškos dogmos monopolio nėra.
5. Bendriausia išvada yra ta, kad Lietuvoje vis dar chroniškai trūksta islamiškos žinijos – patikimo pačių musulmonų kuriamo turinio apie islamą, ypač internetinėje erdvėje, kuri ne tik galėtų būti naudinga tikintiesiems, bet ir per kultūrinio išprusimo kėlimą

pasitarnautų siekiant apmalšinti visuomenėje ir net politiniame elite kylančias anti-musulmoniškas (muslimofobiškas) nuotaikas.

Kalbant apie lietuviškos skaitmeninės islamiškos aplinkos perspektyvas, atsižvelgiant į demografines tendencijas, kai vis didesnę dalį praktikuojančių islamą sudaro lietuvių kalbos nemokantys išeiviai iš Azijos, būtų galima prognozuoti, kad jau netolimoje ateityje lietuviakalbė skaitmeninė islamiška aplinka arba apskritai nebesiplės, arba plėsis ne instituciniu pagrindu. Aktyviausios musulmonų bendruomenės ir už jų stovinčios registruotos organizacijos (tokios kaip Kauno, Klaipėdos musulmonų religinės bendruomenės, Islamo centro bendruomenė Vilniuje) jau yra tapusios multi-etninėmis, tad ir daugiakalbėmis, kur anglų ir rusų kalbos yra tarpusavio susikalbėjimo įrankiai. Jei šios bendruomenės plėtos skaitmeninę islamišką aplinką, jos tai darys greičiausiai ne vien, ar net ne, lietuvių kalba.

Originalios lietuviškos islamiškos žinijos, t.y., religinių ir kitokių žinių apie islamą kūrimo pačių Lietuvos musulmonų, perspektyvos taip pat lieka menkos, nes iki šiol esama vos kelių formalų aukštąjį religinį išsilavinimą turinčių Lietuvos piliečių. Bet ir jie nelinkę kurti ir platinti islamišką turinį. Todėl didelė dalis islamiškos žinijos lietuviškai, tiek spausdintu pavidalu, tiek skaitmeninėje islamiškoje aplinkoje, yra atėjusi iš užsienio (pvz., islamo tikybos vadovėliai, islamo dogmatikai, etikai bei apologetikai skirti pamfletai).

Rekomendacijos

Lietuviškos viešosios skaitmeninės islamiškos aplinkos raidos analizė atskleidė išlikusį chronišką disbalansą tarp neformalių grupių ir individų kurto ir tebekuriamo islamiško turinio iš vienos pusės ir islamiškos žinijos, kuriamos Lietuvoje registruotų ir legaliai veikiančių musulmonų organizacijų, kurių dalis valstybės oficialiai pripažįstamos „tradicinėmis“, iš kitos pusės. Kaip minėta, konvertitų kuriamas islamiškas turinys neretai yra revaivalistinio islamo pobūdžio. Ir nors tai savaime nėra problema ar grėsmė globalaus ar šalies musulmonų viseto kontekste, institucinių veikėjų, ypač Lietuvos musulmonų sunitų dvasinis centro ir Lietuvos musulmonų religinių bendruomenių tarybą, abuojumas vainikuoja islamiškos žinijos apie Lietuvai tradicines islamo religingumo formas nebuvimu.

Įvairių valstybinių institucijų atstovai pastaraisiais metais dažniau kalba apie su islamo religingumo formų įvairėjimu šalyje ateinančius iššūkius ar net grėsmes. Šiame kontekste neretai sureikšminamas ar net išaukštinamas „tradicinis“ islamas, matomas kaip Lietuvos totorių tapatybės ir praktikos branduolys. Tačiau šio „tradicinio“ islamo turinys lieka neaiškus, nes jo

niekaip viešai neartikuliuoja „tradiciniam“ islamui atstovaujančios musulmonų religinės organizacijos.

Žemiau pateikiamos rekomendacijos, kaip galimai suinteresuotos valstybinės institucijos, visuomeninės organizacijos galėtų reaguoti į susiklosčiusią padėtį:

1. Valstybinės institucijos:

- Skirti daugiau dėmesio susipažinimui su islamo religingumo formų įvairove pasaulyje ir Lietuvoje, pasitelkiant tiek mokslininkus, tiek musulmonų organizacijų atstovus;
- Įsigilinti į demografinę ir institucinę musulmonų populiacijos Lietuvoje dinamiką, tiek pasitelkus mokslininkų tyrimų rezultatus ir išvalgas, tiek tiesiogiai susipažįstant su įvairių musulmonų bendruomenių gyvenimu;
- Sekti, tiek vidinių resursų pagalba, tiek pasitelkiant mokslininkus bei musulmonų bendruomenių lyderius, lietuviškos islamiškos žinijos raidą bei skirtingų musulmonų grupių poreikius ir lūkesčius islamiškai žinijai;
- Pasitelkus ekspertinę analizę, sudaryti ir nuolat stebėti musulmonų bendruomenių simbolinės galios pasiskirstymo (tarp formalių ir neformalių autoritetų ir jų atstovaujamų islamo religingumo formų) ir tarpusavio sąveikos žemėlapi. Tam tikslui galėtų būti įkurta tarpžinybinė darbo grupė, sudaryta tiek iš valstybinių institucijų atstovų, tiek iš mokslininkų, tiek iš musulmonų organizacijų atstovų;
- Atsižvelgiant į demografinius ir institucinius pokyčius, pasitelkiant mokslininkų tyrimų rezultatus ir išvalgas, galimos tarpžinybinės darbo grupės rėmuose, kritiškai įvertinti musulmonų sunitų įstatyminio priskyrimo „vienai iš Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančių tradicinių Lietuvoje egzistuojančių religinių bendruomenių ir bendrijų“ adekvatumą realiai padėčiai.

2. Visuomeninės organizacijos:

- Skirti daugiau dėmesio susipažinimui su islamo religingumo formų įvairove pasaulyje ir Lietuvoje;
- Įsigilinti į demografinę ir institucinę musulmonų populiacijos Lietuvoje dinamiką;

- Bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis, dalyvauti musulmonų bendruomenių simbolinės galios pasiskirstymo (tarp formalių ir neformalių autoritetų ir jų atstovaujamų islamo religingumo formų) ir tarpusavio sąveikos žemėlapių sudaryme ir/ ar stebėsenoje;
- Bendradarbiaujant su musulmonų organizacijomis, užsiimti visuomenės kultūrinio išprusimo kėlimu, siekiant atsverti viešumoje platinamą neigiamą informaciją apie musulmonus ir islamą, taip malšinant muslimofobiškų nuotaikų sklaidą visuomenėje;
- Rengti pažeidžiamų musulmonų grupių įtraukties programas ir projektus.

3. Instituciniai musulmonų veikėjai (Lietuvoje registruotos ir legaliai veikiančios organizacijos):

- Kelti savo narių ir ypač vadovų religinio išsilavinimo lygį, skatinti juos aktyviau kurti lietuvišką islamišką žinią;
- Siekti tarpusavio pagarbos ir bendradarbiavimo kuriant ir skleidžiant lietuvišką islamišką žinią;
- Būti atviriems visuomenei – prieinamiems žurnalistams, mokslininkams, politikams, siekti atviro visapusiško dialogo su įvairiomis visuomenės grupėmis, siekiant pristatyti islamo religiją ir jos išpažinėjų bendruomenes Lietuvoje;
- Tarpiau bendradarbiauti su visuomeninėmis organizacijomis siekiant malšinti muslimofobiškas nuotaikas visuomenėje;
- Intensyviau bendrauti su relevantiškoms valstybinėmis institucijomis siekiant jų adekvatesnio islamo religingumo formų įvairovės Lietuvoje suvokimo.